

2. Knapp J., Gamper J., Brusilovsky P. Reuse of Lexicographic Examples in a Web-based Learners' Dictionary. http://www.editlib.org/INDEX.CFM?fuseaction=Reader.ViewAbstract&paper_id=11415
3. Lubensky S. (1995): Random House Russian-English Dictionary of Idioms. M. McShane, Developmental Editor. New York. – 758 p.
4. Lubensky S., McShane M. Bilingual Phraseological Dictionaries.
5. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Fifth Edition / A.S. Hornby. – Oxford University Press, 2005. – 1500 p.
6. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Seventh Edition / A.S. Hornby. – Oxford University Press, 2005. – 1780 p.
7. Oxford Advanced Learner's Dictionary Online. <http://www.oup.com>.
8. Oxford English Dictionary. <http://www.oed.com>
9. Parry, K. (1991). Building a Vocabulary through Academic Reading. TESOL Quarterly 25 (4). – P. 629-653.

УДК 159.9:811

І.В. Ковальчук,

Національний університет "Острозька академія",
м. Острог

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА РОЛЬ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядаються особливості розвитку та роль внутрішнього мовлення в процесі вивчення іноземної мови. Внутрішнє мовлення перебуває в постійному і складному взаємозв'язку з мовленням зовнішнім. Тільки в єдності та взаємодії зовнішнє та внутрішнє мовлення максимально ефективно задовольняють оволодіння іноземною мовою.

The article reveals the developmental peculiarities and the role of inner speech in the process of teaching a foreign language. Inner speech is constantly and complicatedly interconnected with the outer one. Only the unity and interrelation of both of them effectively helps learning a foreign language.

У процесі вивчення іноземної мови важливу роль відіграє внутрішнє мовлення та його зв'язок із мисленням. У світовій психології здійснювались спроби розкрити принципові засади розвитку внутрішнього мовлення та мислення.

Як показали дослідження А.Н. Соколова, мовні кінестезії є показником участі внутрішнього мовлення в розумовій діяльності, зокре-

ма під час вивчення іноземної мови [6]. Видатні науковці-психологи А. Біне, А. Валлон, Б.Ф. Баєв, І.А. Зимня, Л.Р. Лурія, Т.І. Левченко, Г.С. Костюка та багато інших присвятили свої дослідження проблемі внутрішнього мовлення. Мовлення – це конкретне застосування мови для висловлення думок, почуттів і настроїв. Мовлення є вищим психічним. Воно завжди індивідуальне і суб'єктивне. Мовлення кожної людини відрізняється структурою речень, виразністю та іншими характеристиками. Процес вербального спілкування забезпечується механізмами програмування мовленнєвого висловлювання, побудови синтаксичної структури речення, “озвучення” слів. Отже, особливим різновидом мовленнєвої діяльності є внутрішнє мовлення. Внутрішнє мовлення тісно пов'язане з мисленням, оскільки бере участь у фазах планування та виконання діяльності. Внутрішнє мовлення характеризується фрагментарністю та уривчастістю, оскільки себе ми розуміємо з “півслова”. Воно формується на основі зовнішнього мовлення, а отже, також має соціальне походження. Процес переходу зовнішнього мовлення у внутрішнє називається інтеріоризацією мовлення, а зворотний – внутрішнього у зовнішнє – екстеріоризацією мовлення. Екстеріоризація мовлення потребує значного тренування, оскільки те, що зрозуміло для суб'єкта, не завжди легко вербалізувати, сформулювати думку, яка була б зрозуміла всім [4].

Відомо, що дитина не навчиться розмовляти, навіть розуміти слова, доки не почує живої розмовної мови. Вона оволодіває мовою тільки в мовному оточенні, засвоюючи її від людей, які вже володіють нею. Цікаво, що на запитання, чи залежить від конкретної мови мислення її носіїв, відомі психолінгвісти Сепір і Ворф відповідають позитивно. Вони – автори так званої гіпотези лінгвістичної відносності Сепіра-Ворфа. За Сепіром, “мовні норми нашого суспільства сприяють певному вибору інтерпретації”. Загалом, між змістом розумової діяльності, зокрема ступенем насиченості її чуттєво-образними компонентами, і функціональним навантаженням внутрішнього мовлення існує пряма залежність. Зважаючи на це, слід зазначити, що положення про нерозривну єдність мислення і мови не означає абсолютно необхідної й однакової участі мовлення у будь-якому розумовому процесі.

Таким чином, участь внутрішнього мовлення в розумових процесах тісно пов'язана зі змістом розумової діяльності. І якщо ця мислительна діяльність являє собою оперування абстрактним матеріалом, який не має безпосереднього зв'язку з наочністю, єдиною формою існування розумових дій залишається внутрішнє мовлення. У зв'язку із цим сам мовний процес стає більш “ущільненим”, “конденсованим”, високим виявляється функціональне навантаження внутрішнього мовлення. Більший чи, навпаки, менший зв'язок розумового матеріалу з наочною опорою позначається і на структурно-граматичних особливостях внутрішнього мовлення. За наявності в

мисленні наочної опори спостерігається тенденція до більшого скорочення внутрішнього мовлення, за відсутності такої опори – тенденція до його розгортання, оскільки робота думки в такому разі являє собою оперування виключно словесним змістом [5].

Внутрішнє мислення має свої специфічні особливості, які прямо не випливають з норм граматики і стилістики тієї мови, на основі якої воно розгортається. Внутрішнє й зовнішнє мовлення – не дві ізольовані одна від одної діяльності, вони тісно переплітаються, як у своєму виникненні, так і у функціонуванні. Єдність внутрішнього і зовнішнього мовлення являє собою вже звичайний акт спілкування – мовлення, розрахованого на сприймання співбесідником. У цьому акті істотну роль відіграє внутрішнє мовлення, в якому реалізується настанова на об'єктивацію. Внутрішнє мовлення є необхідною умовою зовнішнього, підготовлює його план і зміст. Настанова на об'єктивацію найповніше реалізується у внутрішньому мовленні тоді, коли останнє набуває розгорнутої форми, форми внутрішнього говоріння, тобто максимально зближується за своєю структурою зі звичайним голосним мовленням. В процесах читання іноземною мовою, спілкування, писемного мовлення значне місце посідає саме внутрішнє мовлення. У читанні й сприйнятті мовлення інших включається власна мовна діяльність студентів, завдяки якій те, що студенти чують або читають, ніби "перекладається" на їх власну мову. Для внутрішнього мовлення характерна підтекстність, переведення значень іноземної мови у власні смислові структури, що визначаються розумовим розвитком і спрямованістю того, хто слухає або читає. Саме через внутрішнє мовлення мова інших усвідомлюється, осмислюється. Доки у внутрішньому мовленні не відбудеться "перекладу" конкретних значень іноземної мови у власні смислові структури, ця мова залишається простим незрозумілим комплексом звуків чи букв.

Варто відзначити також велику роль роботи внутрішнього мовлення в процесі аудіювання іноземною мовою. Навчання аудіюванню, на думку Г.А. Китайгородської, З.А. Кочкіної, С.Ф. Шатилова та інших, має передувати навчанню говоріння. За твердженням О.Ф. Волобуєвої, важливо те, що аудитивні вправи привчають тих, хто навчається, до мислення іноземною мовою, що, у свою чергу, допомагає долати неузгодженість між мовними формами і змістом мовлення, яке сприймається. У цьому випадку друга сигнальна система, що утворюється на базі іншої мови, проектується прямо на першу сигнальну систему – виконує функцію образного відображення дійсності, а формування внутрішнього мовлення іноземною мовою сприяє породженню іншомовного мовлення. Складність аудіювання полягає у тому, що якщо розвиток рідної мови починається з вільного, спонтанного користування мовленням і завершується усвідомленням його форм, то оволодіння іноземною мовою здійснюється у

зворотному порядку. В дитини оволодіння рідною мовою відбувається одночасно з осмисленням навколишньої дійсності, а під час оволодіння іноземною мовою внутрішнє мовлення, яке виникає при засвоєнні іноземної мови, впливає на засвоєння нової мовної системи, лексики і граматики іноземної мови [1].

Отже, слід зазначити, що розвиток внутрішнього мовлення іноземною мовою можна вважати одним із критеріїв успішності оволодіння аудіюванням на цій мові, а також найважливішою базою для формування слухо-вимовних навичок.

Не менш важливу роль, ніж у процесах слухання й читання, внутрішнє мовлення відіграє в процесах говоріння та письма. Під час слухання й читання воно має рецептивну, репродуктивну форму, оскільки розгортається на готовому мовному матеріалі, що сприймається в даний момент і характеризується перекладом конкретних значень сприйнятої мови у власні смислові структури даної особистості. Коли ж внутрішнє мовлення включається в процеси голосного мовлення та письма, воно виконує іншу роль. Тут внутрішнє мовлення вже набуває продуктивної форми, внаслідок чого змінюється його динаміка і воно виступає в плануючій дії.

Писемне мовлення характеризується високою довільністю, і ми змушені уявляти ситуацію подумки. А це, в свою чергу, означає, що писемне мовлення має бути максимально зрозумілим для іншого. Цей характер писемного мовлення висуває особливі вимоги до внутрішнього мовлення, до розгортання його семантико-граматичної структури. Варто також зазначити, що особливістю писемного мовлення є насамперед те, що це мовлення без співрозмовника чи з уявним співрозмовником. Почуття людини при цьому можуть бути передані лише вміло підібраними словами і стають зрозумілі читачеві лише з усього контексту. Писемне мовлення характеризується також високою довільністю. Будуючи кожне речення, студент має змогу порівняти його з попередніми і за необхідності внести корективи. В процесі виправлення можна досягти досить високого рівня культури іншомовного писемного мовлення. Саме на цьому етапі можна прослідкувати зворотну дію внутрішнього мовлення. Розвинене внутрішнє мовлення сприяє вдосконаленню писемного мовлення, і навпаки, при цьому розвивається й усне монологічне мовлення і внутрішнє мовлення.

Отже, умови двомовності ще раз підтверджують пряму залежність внутрішнього мовлення від тієї мови, якою володіє студент. В умовах двомовності внутрішнє мовлення розгортається на базі то однієї, то іншої мови. Але якої саме знову ж таки, залежить від “зовнішніх” факторів, зокрема від ситуації розгортання можливостей висловлювання даною мовою. Наявність особливої розумової ситуації, яка вимагає використання іноземної мови та призводить до розгортання

внутрішнього мовлення на її основі, виходить, що “автономність” і “самостійність” внутрішнього мовлення обмежена можливостями тієї мови, на базі якої вона функціонує та виявляється тільки в межах цих можливостей. Тому саме стимулювання перенесення у сфері розумових операцій в процесі засвоєння іноземної мови студентами способу дії на інші проблемні ситуації спілкування, перенесення внутрішніх структур, конкретних операцій, що базуються на логіці класів і відносин, які є засобом систематизації накопичених знань, сприяє розвитку інтуїтивного мислення, мовленнєвого здогаду, розвитку розгорнутого внутрішнього мовлення, актуалізації мовленнєвих ресурсів студента.

В ході виявлення закономірності в процесі засвоєння іноземної мови, пошуку основних властивостей продуктивного мислення та ефективного внутрішнього мовлення виділяються різні класи стимульного внутрішнього матеріалу: узагальненість, ступінь невизначеності інформації, гетерогенність елементів, які викликають у студентів прагнення до самостійного пошуку нових даних, фактів, приводять його до систематизації, узагальненості накопичених знань. Прагнення до систематизації мовних явищ, творчого пошуку закономірностей функціонування мовних моделей мови, що вивчається, універсалів, класифікацій належить до мотиваційних ресурсів пізнавальної діяльності, зокрема розвитку мислення та внутрішнього говоріння в процесі вивчення іноземної мови. Суттєвою рисою внутрішнього мовлення як основного чинника мислення є поступове скорочення мовленнєвих операцій в міру вироблення інтелектуальних навичок і перетворення їх на узагальнений код – мову “семантичних комплексів”, які являють собою редуковані мовленнєві висловлювання в поєднанні з наочними образами. Будь-яка розумова операція має таку кількість умовиводів, що практично без подібних “семантичних комплексів” жодна інтелектуальна діяльність не була б можливою, не кажучи, зокрема, про іншомовну діяльність, а вищий рівень володіння мовою – породження такого тексту, в якому лексико-граматичні значення повідомлення стають ширшими від понять, що стоять за ним і можуть бути інтерпольовані на узагальнене вираження.

Розвиваючись у навчальній діяльності таким чином, що задовольняє потреби навчання, “внутрішні потреби розуму та внутрішнє мовлення є, водночас, необхідною умовою ефективного навчання, воно входить у процес засвоєння навчального матеріалу. Внутрішнє мовлення є для студента своєрідним “перекладачем знань” – загальнолюдські знання за його допомогою стають надбанням окремого студента. З огляду на це, дослідження внутрішнього мовлення під час вивчення іноземної мови заслуговує на особливу увагу. Швидке розуміння усного та писемного іноземного мовлення досягається тільки через максимально розгорнуте артикуляційне закріплення іноземної мови в попередній розумовій практиці. Звідси впливає

більш загальний висновок про те, що усі труднощі оволодіння іноземною мовою відбиваються і у внутрішньому мовленні, зокрема в характері прихованої артикуляції. А це, в свою чергу, демонструє пряму залежність можливостей розгортання внутрішнього мовлення від того, якою мірою студент володіє усним і писемним мовленням, даною мовою взагалі [3].

Внутрішнє мовлення перебуває в постійному і складному взаємозв'язку з мовленням зовнішнім. Тільки в єдності та взаємодії зовнішнє і внутрішнє мовлення максимально задовольняють потреби студента в умовах вивчення іноземної мови.

Отже, виходячи із цих фактів, ми можемо стверджувати, що складаючи, організовуючи навчальний процес для належного вивчення іноземної мови студентами ВНЗ, викладач повинен максимально застосувати знання про структуру і розвиток внутрішнього мовлення, варіювати завдання та проблеми, спрямовані на формування внутрішніх і зовнішніх мовленнєвих навичок, стимулювати цим пам'ять, мислення іноземною мовою, використовуючи попередній досвід студентів, їхнє вміння самостійно оволодівати новими знаннями, створювати повну орієнтовну основу своїх дій. Перспективи подальшого дослідження цієї проблеми ми вбачаємо у ретельному вивченні саме психологічних механізмів продуктивних видів мовленнєвої діяльності тих, хто вивчає іноземну мову, а також у проведенні експериментального дослідження мовленнєвого задуму в ході породження висловлювань іноземною мовою.

Література

1. Волобуєва О.Ф. Психологічні проблеми навчання аудіюванню // 36. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Т. IV. 4.7, – К., 2002. – С. 33.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь: В 6 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2: Проблемы общей психологии. – 504 с.
3. Зак А.З. Типология динамики мыслительного процесса // Вопросы психологии. – 1986. – № 5. – С. 96-103.
4. Кузнецова О.О. Психологічні особливості розвитку іноземного мовлення студентів у немовних вузах: Дис. канд. психол. наук: 19.00.07/ Острозька академія. – К., 1998. – 160 с.
5. Костюк Г.С. Навчання і розвиток особистості. – К.: Радянська школа, 1967. – 267 с.
6. Микулинская Н.А. Развитие лингвистического мышления учащихся. – М.: Педагогика, 1989. – 142 с.
7. Пасічник І.Д. Систематизація в контексті психології мислення. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 34 – 39.
8. Соколов Л.Н. Внутренняя речь и мышление. – М.: Просвещение, 1968. – 248 с.